

**IV. ULUSLARARASI VAN GÖLÜ
HAVZASI SEMPOZYUMU**
17 - 21 HAZİRAN 2008 – AHLAT

**THE FOURTH INTERNATIONAL
SYMPOSIUM
OF VAN LAKE REGION**
17 - 21 JUNE 2008 – AHLAT

EDİTÖR – EDITED BY
Prof. Dr. OKTAY BELLİ

IV. ULUSLARARASI VAN GÖLÜ HAVZASI SEMPOZYUMU
THE FOURTH INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF VAN LAKE REGION

Bitlis Valiliği ve Ahlat Belediyesi'nin Ev Sahipliğinde, İstanbul Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi ve TMMOB Mimarlar Odası Van Şubesi'nin Organizasyonu ile 17 - 21 Haziran 2008 Tarihleri Arasında, Bitlis Eren Üniversitesi Ahlat Meslek Yüksek Okulu Prof. Dr. Yücel Aşkın Konferans Salonu'nda Gerçekleştirilmiştir.

© Yayın Hakları

Prof. Dr. Oktay BELLİ

Tasarım ve Uygulama

Art Direktör

B. Sıtkı ÖZYURT

Kapak Resmi

Geylani ADIYAMAN

Kapak Tasarımı ve Uygulama

B. Sıtkı ÖZYURT

Düzeltili

Güzin Sühran BELLİ

Baskı ve Cilt

Gramat Grafik ve Matbaacılık İth. İhr. San ve Tic. Ltd. Şti.

Rabindranath Caddesi (4.Cadde) No. 29/7 Yıldız/Çankaya/Ankara

Tel: 0 312 440 38 83 - 85 Faks: 0 312 440 37 98

e-mail: gramat2000@hotmail.com

İlk Basım 2011 ANKARA

Bu kitap, Kültür ve Turizm Bakanlığı Başbakanlık Tanıtma Fonu

Kurulu tarafından desteklenmiştir.

Ahlat Kültür Sanat ve Çevre Vakfı Yayını No.14

Ahlat Belediyesi Kültür Yayını No.1

Bitlis Eren Üniversitesi Yayını No.2

Tüm Hakları Saklıdır. Kaynak Belirtmek Koşulu ile Yararlanılabilir.

ISBN : 978-975-92286-5-1

*Kitapta Yer Alan Görsel Malzemelerin Çok Büyük Bir Kısmı, Yazarları Tarafından Sağlanmıştır.
Kitapta Yer Alan Makalelerin Her Türü Bilimsel ve Yasal Sorumluluğu, Yazarlarına Aittir.*

A PASHA ON THE ROADS OF ERZURUM- ERZİNCAN-DİYARBAKIR AND KARS: ÂTEŞ-ZÂDE MEHMED İZZET AND HIS YÛSUF U ZÛLEYHÂ

Müjgân ÇAKIR *

ABSTRACT

Another work of Âteş-zâde Mehmed İzzet, who has many works such as Kâmûs-ı Fârisî, Gonçe-i Bûstân, Nân u Helvâ, Nân u Penîr, Hikâyât-ı Hâce Nasrüddin, Hikâye-i Ahlâkiye, Terceme-i Tuhte-i İsnâ Aşeriye, Âsâr-ı Perâkende and who served at many levels to the government, is the one named Yûsuf u Züleyhâ. As widely known, Yûsuf u Züleyhâ is the famous Persian mesnevi of Molla Câmî. There are many translations and response poems of this mesnevi in Turkish Literature.

Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî, Kâmî and Gubârî can be mentioned among the poems who wrote response poems to the mesnevi. Mehmed İzzet Paşa started to translate this work from Persian into Turkish but he could not succeed in finishing this translation. The fact that the translation is poetic increases the value of the work. Pasha wrote Molla Câmî's Persian couplets in one column and gave their poetic translation in another column. İzzet Paşa translated the work of Molla Câmî until the title of the thirty fourth chapter. He did not suffice with this and he also included a chapter into the work which was not present in Camî's work.

The uncompleted translation of the Pasha is interesting in terms of demonstrating a translator's stages of forming his work. Indeed, some couplets written in Persian but not translated show that he sometimes translated these couplets in verse after writing the Persian original of Yûsuf u Züleyhâ. Different translations written by Mehmed İzzet for a couplet while translating this work in verse are also recorded in the text. Mehmed İzzet Paşa were sometimes unable to demonstrate as a poet the success he showed as a translator. Indeed, some meter defects can be observed in the couplets he wrote. However, it should be remembered that the mentioned work is uncompleted.

It should also be considered that Mehmed İzzet could have corrected these defects in later stages. It would not be wrong to say that Âteşzâde Mehmed İzzet was generally successful in the Yûsuf u Züleyhâ mesnevi which he was trying to translate. If this work for which he was also using his poetic skills which are mentioned in resources was completed, it could have an important place in literature. It is obvious that Âteşzâde, who is both a translator and a poet in this work, knew Persian very well.

His lexicographer aspect is also revealed in the notes he took next to couplets to write the meaning of some words. With this work he wrote at the end of the 19th Century and almost at the beginning of the 20th Century, Pasha also demonstrates the understanding of translation of his time. It is also interesting that Mehmed İzzet also tried to translate one of the East classics in verse.

Key words : Molla Câmî, Âteş-zâde Mehmed İzzet, translation, Yûsuf u Züleyhâ

* Assistant Prof. Müjgân ÇAKIR, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Sciences and Letters, Department of Turkish Language and Literature, İstanbul-TURKEY e-mail: mcakir@msu.edu.tr

ERZURUM-ERZİNCAN-DİYARBAKIR VE KARS YOLLARINDA BİR PAŞA: ÂTEŞ-ZÂDE MEHMED İZZET VE YÛSUF U ZÛLEYHÂSİ

Müjgân ÇAKIR *

GİRİŞ

Kayseri'nin Tavlusun köyünde İbnülemin Mahmud Kemal'in¹ ve Nail Tuman'ın² verdikleri bilgilere göre 1 Zilhicce 1258 (1843)'de doğan Mehmed İzzet, Âteş-zâde İsmail Efendi'nin oğludur. İzzet Paşa'nın ilk eğitimi büyükbabası Hafız Mehmed Efendi vermiştir. Büyükbabasından Kur'ân-ı Kerim'i hıfz eden Paşa, 1273 (1856) senesinde İstanbul'a gelmiş, burada ilk önce Bayezid Rüşdiyesine kaydolmuş, daha sonra Askerî İdâdî ve Harbiye Mektebi'ni tamamlamıştır. 1 Şaban 1284 (1867)'te Erkân-ı Harb Yüzbaşılığına atanmıştır.

Mehmed İzzet daha sonra Erzurum İstihkâmâtı İnşaat Komisyonuna memur oldu, yedi sene boyunca Dersim-Diyarbakır, Erzurum-Kars, Kars-Ardahan, Ardahan-Batum yollarının keşfi ile bu yerlerin haritalarının tanziminde, Erzurum-Trabzon yolunun inşaatında bulundu. Paşa'nın arkadaşı olan İbnülemin'e göre, "Akka Kalesinin tamir ve tashihi ile cebhânelikler, istihkâmlar, varoşlar yapılmasında, Kavala civarının müstahkem kılınmasında, Zamando suyunun Kayseriye Ovasına akıtılması için güzergâh haritasının alınmasında, Hicaz emâkini emiriyesinin teftişinde, Alasonya'da Ahmed Eyyub Paşa'nın ve Selânik'te teşekkül eden kolorduların Erkân-ı Harbiye Riyasetinde ve muharebelerde ve Darülaceze'nin inşaatında pek çok gayret ve hüsni hizmet etti."³

Mehmed İzzet 4 Şaban 1332(1914)'de Erenköy'de vefat etmiş, Karacaahmet Mezarlığına defnolunmuştur.⁴

Âteş-zâde'den bahseden kaynaklar onun şu eserlerini sıralarlar:

1. Kâmus-ı Fârisî: Burhân-ı Kâtî'nin genişletilmiş şekli olan bu eser, yirmi senede oluşturulmuştur. Eseri yazarken İzzet Paşa, Mukaddemetü'l-edeb, Kâmus, Sihâh, Ahterî gibi kaynaklardan faydalanmıştır. Sözlüğe Türkçe-Arapça bir fihrist de ilave edilmiştir. İbnülemin, Paşa'nın eseri oluştururken kendinden kitaplar aldığını, eserin Paşa'nın vefatından uzun süre sonra

Millet Kütüphanesine konduğunu söyler. Nitekim Kâmus-ı Fârisî'nin İzzet Paşa'nın el yazısıyla olan ciltleri bu kütüphanede Lugat 135, 136, 137, 138 numaralarda kayıtlıdır.

2. Gonçe-i Bûstân: Eser Sâdî'nin Bostan'ının nazmen tercümesidir. Millet Kütüphanesi Ali Emirî Bölümü, mnz.1203, 1204 numaralarda kayıtlı olan Gonçe-i Bûstân, Mehmed İzzet'in bir dördlüğü ve "İfâde ve Sebeb-i Tercüme" bölümleriyle başlamakta, bu bölüm 20 Kânûn-ı Sâni 1212" tarihi ve "Mirliva Mehmed İzzet" kaydıyla sona ermektedir. Daha sonra Sâdî'nin eserinin tercümesine geçilmiş, Farsça beyitler üste yazıldıktan sonra altına nazmen tercüme kaydedilmiştir.

3. Nân u Helvâ: Bahaeddin-i Âmilî'nin eserinin yine nazmen tercümesidir. Âgah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi I'de Nân u Helvâ yazan şairler arasında Mehmed İzzet Paşa'yı da zikreder.

4. Nân u Penîr (Peynîr): Bu eser de Bahaeddin-i Âmilî'den tercümedir. Âgah Sırrı temsilî hikâyelerden bahsederken yazarın ismini Mustafa İzzet Paşa şeklinde yanlış kaydetmiştir.

5. Hikâyât-ı Hâce Nasrüddîn: Bu eseri bize haber veren İbnülemin, eserin 1278'de Mısır'da basılan Nasreddin Hoca fıkralarının Arapça'dan tercümesi olduğunu söyler ve eserin sonunda Paşa'nın yazdığı şu beyitleri aktarır:

Rahmet etsin Hoca Nasrüddîn'e Hak
Oldu bizden bu du'âya müstehak

Her sözü şâyeste-i takdîrdir
Her rumûzu kâbil-i tefsîrdir

Sanma ki ebleh idi o hurdeden
Her sözü bir nükte eylerdi beyân

Hem gülüp hem yazma düştü İzzet'e
Erdi üç yüz on sekizde gâyete

* Yard. Doç. Dr. Müjgân ÇAKIR, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi, İstanbul, TÜRKİYE, e-posta: mcakir@msu.edu.tr

Müjgân ÇAKIR

6. Hikâye-i Ahlâkiye: Eser Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü, Hikâye-Roman 111 numarada, Kayserili İzzet Paşa adına kayıtlıdır. Katalog fişinde 1323 H. tarihi bulunan yazma 38 varaktır.

7. Terceme-i Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye: Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü, Şeriyye 339 numarada kayıtlı yazmanın katalog fişinde Hâfız Fulan Haki ed-Dihlevî'den tercüme olduğu kaydı bulunmaktadır. 1316 H. tarihli yazma, 26 varaktır.

8. Âsâr-ı Perâkende: Muhsin İlyas Subaşı "Paşa'nın en önemli vasıflarından birisi de iyi bir şair olmasıydı. Divan haline getirilmeyen şiirleri, neşredilmemişse de, bunlar döneminde büyük ilgi gördü." der.⁵ Bursalı Mehmed Tahir ile İbnülemin Mahmud Kemal şairin aşağıdaki gazelini alıntılarlar. Aynı şiir Nâil Tuman'da da kısmen yer almaktadır:

Gör çeşm-i ibret ile a gâfil akar suyu
Ömrün de işte böyle geçer sanki kar suyu

Allah yolunda sarf edegör âb-ı rûyunu
Her hâksâra sarf olunmaz vakar suyu

Havf-ı Hudâ'da gözden akan iki katre su
Makbûldur sen aynına alma kokar suyu

Âlim yanında bahse girişme sükût et
Sâhilde eşme kuyuyu acı çıkar suyu

Bir cism kim gazap küpüdür herc ü merc olur
Nâr-ı gazap alavlanı İzzet yakar suyu

Âteş-zâde Mehmed İzzet 2 Eylül 1321'de İbnülemin'e hediye ettiği resmin arkasına da şu şiiri yazmıştır:

Her kim ki kıyâm eyleye da'vâ-yı vücûda
Düşmüş çeh-i cehle

İzzet sakın olma bu gibi fikre rübûde
Girme reh-i cehle

Elvâhına eşkâline aldanma bu dehrin
Yoktur buna pâyân

Sâbit nesi var dikkat ile bak ki siphrin
Bâkî yine Mennân

Her ne kadar yukarıdaki kaynaklar Mehmed İzzet'in şiirlerini bir araya getirdiğine dair bir bilgi vermiyorlarsa da Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Böl., mnz.750 numarada kayıtlı 22 varaklık yazmanın Paşa'nın şiirlerini ihtiva ettiğini tespit ettik.

9. Yûsuf u Züleyhâ: Makalenin ilerleyen bölümlerinde eserle ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

Şairin Rus-Japon Muharebesine dair felsefî ve hikemî bir manzumesi olduğunu, daha başka manzumeleri ve risaleleri bulunduğunu, kendine has Türkçe edâ ile manzumeler yazdığını İbnülemin kaydeder. Bursalı Mehmed Tahir ise "edebiyât-ı Arabiyye'ye müteallık bazı âsârı da nesren tercüme ettiğini" belirtir.⁶

Âteşzâde'nin en dikkat çekici çalışmalarından biri Molla Câmi'nin meşhur Farsça Yûsuf u Züleyhâ⁷ mesnevisini tercüme girişimidir. Molla Câmi bilindiği üzere Klâsik Türk Edebiyatı üzerinde oldukça fazla tesir sahibi⁸ meşhur Horasanlı şair ve nâsirdir. Eserlerinden biri olan Yûsuf u Züleyhâ'ya Hint, Urdu ve Afgan dillerinde tercüme ve nazireler yazılmıştır.⁹ Türk Edebiyatında da Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî, Kâmi ve Gubârî esere nazire yazanlardandır. Yûsuf u Züleyhâ'nın edebiyatımızdaki tercümelerinden birisi tebliğimize konu olan Âteş-zâde Mehmed İzzet'in yapmış olduğu tercümedir. Tamamlanmamış olan bu tercümede Mehmed İzzet eserini iki sütun hâlinde tertip etmiş, ilk sütunlarda Câmi'nin Farsça beyitlerini sıralamış, ikincisinde ise kendi manzum tercümelerine yer vermiştir. Agâh Sırrı Levend tercümeleri,

1. Aslına bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler,
2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler,
3. Konusu aktarılarak yapılan çeviriler,
4. Genişletilerek yapılan çeviriler

şeklinde tasnif ederken "ikinci biçim edebî eserlerde çok görülür. Örneğin, Mehmed İzzet Paşa'nın Câmi'den yaptığı manzum Yûsuf u Züleyha çevirisi böyledir." demektedir.¹⁰ Aynı araştırmacı eserin bir formasının basıldığını söylüyorsa da araştırmalarımız sırasında böyle bir baskıya rastlayamadık.¹¹ Eserin elde bulunan yazması sadece ilk cildin tercümesini içermektedir. Nitekim yazmanın sonunda "ma'bâdî cild-i sânededir" ifadesi bulunmaktadır.¹²

Aslında olduğu gibi aruzun hezec bahrinin mefâilün/mefâilün/feülün kalıbıyla ve mesnevi formuyla yazılan Mehmed İzzet'in bu eseri Câmi'nin eserinin yaklaşık dörtte birinin tercümesinden ibarettir. Câmi'nin "Kervanın kuyu başına gelip Yûsuf (a.s.)'u kuyudan çıkarması ve âlemi tekrar onun güzelliğinin güneşi ile aydınlatması" şeklindeki otuz dördüncü bölüm başlığına kadar şairin çeviri yaptığını görüyoruz.¹³ İzzet, tercümesine Besmele'den sonra Tevhîdî özellik taşıyan bölüm ile başlıyor. Münâcât, na't, mi'râc, mehdiye bölümlerinden sonra sebep-i te'lîf kısmı geliyor. Şiirin faziletleri anlatıldıktan sonra şair asıl hikâyeye başlıyor. Bu bölümün başlığı "Gayb âleminin yatak odasında Yûsuf'un güzelliği mumunu uyarmanın ve Âdem'in gönül pervanesini onun aydınlığının müşahedesini ile yakmanın hikâyesi" şeklindedir. İzzet, Züleyhâ'nın sıfatı ve nesebinin anlatıldığı bölümü tercüme etmiştir. Züleyhâ'nın rüyasında Yûsuf'u görüp âşık olması takip eden bölümlerde söz konusu edilmiştir. Züleyhâ Yûsuf'u ikinci defa rüyada görür ve aşkı şiddetlenir. Çevre ülkelerin padişahları Züleyhâ'yla evlenmek isterler. Babası ise Züleyhâ'yı Mısır Aziz'i ile evlendirmek ister. Züleyhâ Mısır'a gider, onu karşılayan Aziz'i görünce onun rüyada sevdiği adam olmadığını anlar, perişan olur. Yûsuf'tan ayrı olduğundan üzüntü içindedir. Bu aşamada şair

ve dolayısıyla mütercim, artık Yûsuf'un hikâyesini anlatmaya başlar. Yûsuf rüyasında güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiklerini görür, kardeşlerinin babalarının Yûsuf'a karşı sevgisini kıskanmaları dolayısıyla hasetleri artar. Yûsuf'u babasından ayırmak isteyen kardeşleri plan yaparlar. Yûsuf'la birlikte kıra çıkmak istediklerini babalarına söylerler. Sonuçta onu kuyuya atarlar.

Câmî'nin hikâyesinin tercümesi bu kısımda yarım kalmıştır. Fakat burada ilgi çekici bir durum ortaya çıkmıştır. Mehmed İzzet, Câmî'de olmayan bir bölümü hikâyeye eklemiş, "Câmî merhûm vâkı'a-i dil-sûz-ı âtiyeyi terk etmiş olduğundan teberruken bu fakîr ilâveye cür'et etti" ifadelerinden sonra "باز آوردن برادران پیراهن خونین یوسف را به پیش پدرش" Farsça, "Hazret-i Yûsuf'un birâderleri kanlı gömleği hazret-i Ya'kûb'a getirdikleridir" Türkçe başlığını koymuş ve kendi yazdığı sekiz Farsça beytin nazmen tercümelerini de vererek bu cildi bitirmiştir. Âteşzâde'nin telif etmesi açısından dikkat çekici olan bu bölümün Türkçe beyitleri aşağıdaki gibidir:

Tuta bir kurt kuzu yırtmak hevâsın
Tefekkür eylemez zerre bahâsın

O ister hoş geçirsin rûzgârın
Ne bilsin yagacak gökden ne!Yarın

Evet bu cilve-i sun'-ı ezeldir
Sükût etmek kaderde pek güzeldir

Çün itmâm etdiler bey' ü şîrâyı
Başa vardirdilar bu mâcerâyı

Dediler müşkil iş oldu nümâyân
Ki Ya'kûb'a degil anlatmak âsân

Verip baş başa enbûh oldu ihvân
Sanırsın bir yere toplandı gurgân

Olurdu her kazâdan ses bedîdâr
Yalan düzmek idi ammâ ki düşvâr

Evet bir taş atar kuyuya nâdân
Çıkarmak olmaz ammâ onu âsân (55b)

Mehmed İzzet'in metin içindeki tasarrufları yalnızca bununla da kalmamaktadır. Nitekim "Kardeşlerinin Yûsuf (a.s.)'a haset edip onu Ken'ân'dan uzaklaştırmaları" bölümünden hemen önce Paşa,

İlâhî vâfına yok hadd u gâyet
İlâhî 'ilmine yokdur nihâyet

Benim ahlâkımı kıl Yûsuf-âsâ
Nasîb eyle bana 'aşk-ı Züleyhâ

Kabûl eyle 'inâyet kıl ricâmı
Mu'azzez ola bundan rûh-ı Câmî

Cihândan almamışdır bûy-ı lezzet
Sana müştâkdir çünki [bu] İzzet (48a)

beyitlerini söylemiş "27 Teşrin-i Sâni 1218 / 2 rûz-ı Kasım derhâne-i hod Mehmed 'İzzet" kaydını düşmüştür. Bu ibarelerden sonra şair yaklaşık 200 beytin daha tercümesini yapmıştır. Eserin ilk sayfasında da "25 Safer 1218 Erenköyü'nde" ibaresi bulunmaktadır.

Paşa'nın tamamlanmamış tercümesi aslında bir mütercim eserini oluşturma aşamalarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim yer yer Farsçası yazılmış ama tercüme edilmemiş beyitler onun, Yûsuf u Züleyhâ'nın Farsça aslını yazdıktan sonra, zaman zaman bu beyitleri manzum olarak çevirdiğini göstermektedir. Eseri nazmen tercüme ederken Mehmed İzzet'in bir beyite yazmış olduğu farklı tercüme metinde kayıtlıdır. Mesela, Molla Câmî'nin birinci beytini Paşa üç ayrı şekilde tercüme etmiştir.

یاشکب دیما چنغری ههلا
یامنب دیواج منصور زالیگ

şeklindeki Farsça beytin yapılan tercümelemeleri aşağıdaki gibidir:

Bana bir gonce kıl yâ Rab mukadder
Gülistândan bana bir verd göster (2a)

İlâhî goncemi aç et inâyet
Bâğından bana bir gül kıl irâ'et (2a)

Güşâd et gonce-i ümmîdi yâ Rab
Bâğından ver gül-i câvîdi yâ Rab (2a)

Bir mütercim olarak Âteş-zâde'nin kimi zaman kelimelerin anlaşılabilmesi endişesi yaşadığını ya da kendisi için not aldığını söylemek mümkündür. Mesela, metinde bulunan

Kerem kıl nâfe-i tab'a açıp nâf
Beni gark eyle müşke Kâf-tâ-Kâf (2a)

beytinde ilk mısraın sonuna iki nokta üst üste konularak "delik" yazılmış ve sözlüklerde "göbek, orta" gibi mânâları bulunan "nâf" kelimesinin kullanılan mânâsı verilmiştir. Bazen de İzzet Paşa Farsça beyitte geçen kelimenin manasını da vermiştir. Mesela,

Bu serv âzâdedir bâğ-ı vefâda
Yâ bir durrâc bostân-ı hafâda (7a)

şeklindeki beytin Farsçası olan

یورس ددازا، فو نانسیر
یورنڈه، تعر، فطصا غاب

beytinde geçen "tezerv" in "durrâc kuşu" manasında olduğunu da belirtmiştir.

Gönül dünyâda âyâ nice bir an
Eder bin hâk-bâzlık hemçü tflân (3b)

beytinde ve Farsça'sında geçen "hâk-bâzî" kelimesinin manası da "Toprakla oynamak. Ki vücûda perestîş demektir" şeklinde verilmiştir.

Müjgân ÇAKIR

Metnin bir diğer dikkat çekici noktası 49b, 50a, 51a, 51b, 52a, 52b, 53a, 54a, 55a sayfalarının derkenarlarıdır. Nitekim buralarda Mehmed İzzet konuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de Yûsuf Sûresinde bulunan ayetleri sayfa kenarına almış, aynı zamanda bunların meallerini de yazmıştır. Meselâ 49b'de 12/ Yûsuf/4. ayete yer verilmiş, ayet "Vaktâ ki Yûsuf aleyhisselâm pederi Ya'kûb aleyhisselâma ey babam ben düşümde on bir yıldız ve güneş ve ay bana secde eder gördüm dedi." şeklindeki mealıyla sayfa kenarında yer almıştır. Fakat Mehmed İzzet bununla da yetinmemiş "Müşârunileyh o zaman on iki yaşında ve bir cum'a gecesi idi. (Mevâkib) der ki hazret-i müşârunileyh uykudan sersemlik ile uyanıp pederi ne olduğun sordukda dedi ki bir yüksek dağın tepesinde imişim ki etrafında ırmaklar akar ve yeşil ağaçlar var. O hâlde gökden on bir yıldız ..." şeklindeki yarım kalmış ifadelere de yer vermiştir.

Mehmed İzzet Paşa mütercim olarak gösterdiği başarısını şair olarak kimi zaman gösterememiştir. Nitekim yer yer yazdığı beyitlerde vezin kusurları görülmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki bahsi geçen eser tamamlanmamış bir çalışmadır. Mehmed İzzet'in bu kusurlarını daha sonra giderebileceği ihtimali de bu aşamada düşünülmelidir. Mesela 2b'de bulunan,

Dimâğda dil-i âvâreden kâm buldu
Nemi o çeşmeden itmâm buldu

beytinin ilk mısraında böyle bir vezin problemi bulunmaktadır.

Âteşzâde Mehmed İzzet'in Molla Câmî'den tercüme etmeye çalıştığı Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde genel manada başarılı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kaynakların belirttiği şairlik vasfını da kullanarak yaptığı bu çalışma tamamlanabilseydi literatürde mühim bir yere sahip olabilirdi. Hem şair hem mütercim vasfıyla bu eserde karşımıza çıkan Âteşzâde'nin ileri derecede Farsça bildiği âşikârdır. Onun sözlükçülük özelliği yukarıda zikredildiği gibi yer yer beyit kenarlarına aldığı notlarda ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyılın sonunda, neredeyse yirminci yüzyılın başında yazmış olduğu bu eseriyle Paşa, bir yandan da tercüme anlayışını ortaya koymaktadır. Mehmed İzzet'in "batıdan yapılan şiir, hikâye veya roman tercümelerinin sayısında bir artışın meydana geldiği"¹⁴ devirde şark klâsiklerinden birini nazmen tercüme etmeye çalışması da dikkate şayandır. Bu dönemde tercümeyle ilgilenenlerin bazılarının manzum tercüme konusundaki görüşleri de ilgi çekicidir. Cemil Demircioğlu'nun, "Saîd'in Galatât-ı Tercüme'deki uygulamaları, dizgede şiirin harfiyyen tercümesinin zor yapıldığına ve yetkinlik gerektirdiğine ilişkin bir üst-söylemin bulunduğunu teyit etmektedir. Ancak zorluğuna rağmen, Saîd'in şiir tercümelerindeki beklentisi manzum bir eserin manzum olarak tercüme edilmesi yolundadır."¹⁵ şeklinde verdiği bilgiler, Mehmed İzzet'in dönemin isimlerinden Kemalpaşazâde Saîd'de olduğu gibi manzum eserin nazmen tercümesinden taraf olduğunu göstermektedir.

DİPNOTLAR

1 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, Dergâh Yay., C.2, İstanbul, 1988, s.764-766.

2 Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî, C.II, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001, s.662.

3 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, a.g.e., s.764.

4 Bursalı Mehmed Tahir onun 1330'da vefat ettiğini söyler. Mehmed İzzet Paşa ile ilgili olarak bkz. Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.2., İstanbul, 1333, s.342-344; Bursalı Mehmed Tahir, "Tarih ve Âsâr-ı Atîka-Kayserili Mehmed İzzet Paşa", Türk Yurdu, C.5-6, S.71, Ankara, 1999, s.392, 393; Abdullah Develioğlu, Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslâm Müellifi, İstanbul, 1973, s.299; Muhsin İlyas Subaşı, Kayseri'nin Manevî Mimarları, Ankara, 1995, s.284,285; Fatih Köksal, Kayserili Divan Şairleri, Kayseri, 1998, s.180-182.

5 A.g.e., s.284.

6 Fatih Köksal, Kayserili Divan Şairleri'nde Paşa'nın eserleri bahsinde aşağıdaki bilgileri de vermektedir:

"Zübdetü'l-beyân: Şairin tasavvufu ilgili bu eserinden sadece Kayseri Ulemâsı'nda bahsedilmektedir.

Enîsü'l-cenân: 4 ciltlik bu eser Tefsirle ilgilidir.

Müşevviku'l-uşşâk: Bu eser de mev'izeden bahsetmektedir." Bu bilgiler için kaynak olarak Abdullah Develioğlu'nun eseri gösterilmişse de biz eserde bu bilgilere tesadüf edemedik.

7 Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ'lar için bkz. Hanife Koncu, "Yûsuf u Züleyhâ Bibliyografyası", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi II, C.5, S.10, İstanbul, 2007, s.617-630; Halide Cemil Dolu, Menşeyinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1953; Züleyhâ Muş, "Arap ve Türk Edebiyatlarında 'Yûsuf u Züleyhâ' Hikayelerinin Mukayesesi", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000; Abdürresul Tahbazzade Hayyampur, Türk ve İran Edebiyatlarında Yusuf ve Züleyha Mesnevîleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1945.

8 Konuyla ilgili bkz., Muhsin Macit, "Molla Câmî'nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri I", Erdem, C.7, S.20, Ankara, 1995, s.521-529.

9 Zehra Öztürk, Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelhâ Mesnevisi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım) I. Kısım: Tipler, Motifler ve Tıpkıbasım (Ayasofya K.390/1), Harvard Üniversitesi, 2001, s.14.

10 Ağâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s.81.

11 A.g.e., s.130.

12 İzzet'in bahsi geçen eseri Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Böl., mnz. 1172 numarada kayıtlı olup 55 varaktır.

13 Bu başlık çevirileri ve numaralar Nureddin Abdurrahman ibni Ahmed-i Câmî, Beşinci Taht: Yûsuf u Züleyhâ, Türkçeye Çeviren: Ali Nihad Tarlan, Harvard Üniversitesi, 2003 künyeli eser esas alınarak verilmiştir.

14 Cemil Demircioğlu, "19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında "Tercüme" Kavramı", TUBA, 27/II, 2003, s.13. Aynı konu için bkz., Cemil Demircioğlu, From Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

15 a.g.m., s.29.